

Liburu aipamenak

Reseñas de libros

Comptes rendus de livres

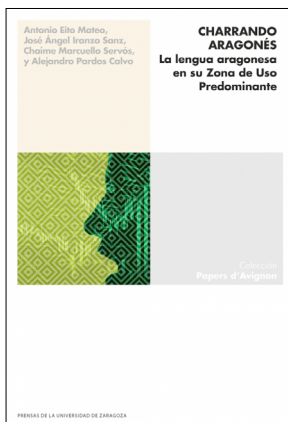
Book reviews

Charrando aragonés.

La lengua aragonesa en su Zona de Uso Predominante

EITO MATEO, Antonio, IRANZO SANZ, José Angel, MARCUELLO SERVÓS, Chaime eta PARDOS CALVO, Alejandro
2025ean argitaratua, 268 or.
Bilduma: Papers d'Avignon, 13. zk.
Argitaletxea: Prensas de la Universidad de Zaragoza
ISBN: 978-84-1340-974-0

ARTZA BIKANDI, Jon
Soziologoa eta argitalpen alorreko teknikaria
jartza@euskaltzaindia.eus
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5373-7462>
DOI: <https://doi.org/10.59866/eia.v2025i70.302>

Aragoiera Europako hizkuntza erromanikoen artean zaharrenetariko bat da, eta UNESCOren arabera galtzeko arrisku larrian egon arren, oraindik ere mintzatu egiten da. Iruzkindu dugun argitalpenak aragoieraren erabilera esanguratsua den esparru geografikoaren barruan aztertut du. Informazioa zuzen-zuzenean jaso zen eta horrek hizkuntza horren gaur egungo egoera hobeto ulertzea eta beronen jagote-lanaz eta sustapenaz hausnartzea ahalbidetu du. Ikerketalana 2023an egin zen eta Johan Ferrández d'Heredia katedraren babesaz izan zuen.

Azterketa lau ikerlarik osaturiko lantaldeak egin zuen. Alde batetik, Antonio Antonio Eito Mateo eta Chaime Marcuello Servós Zaragozako Uni-

bertsitateko Psikologia eta Soziologia Departamentuko irakasle eta ikerlari-
riek parte hartu dute. Bestetik, Alejandro Pardos Calvo unibertsitate eta
departamentu bereko irakasle eta ikerlari-laguntzaileak. Azkenik, baina ez
azkenengo, José Angel Iranzo Sanz unibertsitate bereko Matematika eta
Estatistika Departamentuko irakasle eta ikerlariak.

Lehentxoago esan dugu, aragoiera, esparru mugatu batean bada ere, era-
bili egiten den hizkuntza dela. Baina, «zenbatek erabiltzen ote dute?», «zein
testuingurutan?», «non gehien eta non gutxien?»... galdera nagusi horiei
erantzutea izan da ikerketaren zioa. Erabileraren eremu geografikoa zehaz-
terakoan, Administrazioak legez ezarritakoa aintzat hartu zen; horrek batik
bat F.J. Llerak¹ 2001ean egindako azterketaren (Francisco José Llera Ramo
2021) eremuarekin ia bat egiten du, nahiz eta ikertu den azterketaren ere-
mua doi bat handiagoa izan.

Lana hiru garapen-etapetan banatu zen. Lehenbizi, azterketa-eremuko
Goi Aragoiko herriak bisitatu ziren, laginak estatistikoki zehazteko asmoz.
Bigarrenik, laginaren ezaugarriak eta kopuruak zehatz betetzen zituzten he-
rritarrak hautatu ziren. Kanpo geratu ziren, jakina, turistak, ausaz bertan
egokitu zirenak edo eskualdearekin lotura berezirik ez zuten herritarrak.
Guztira, solasaldiak gehiago izan arren, 1.002 inkesta egin ziren 146 udale-
rritan, denak aurrez aurrekoak; azterketa hau burutzeko erabili den ordu-
kopuruaren erakusle ditugu berak. Azpimarratzekoa da, ikerketa honek ara-
goieraren errealitate soziala ezagutzeko duen balioa, etorkizuneko hizkun-
tza-politikak egituratzeko duen baliagarritasuna eta gerora izan daitezkeen
ikerketetarako eskaintzen duen markoa.

Aurrerago sartuko gara datu zehatzagoetan, momentuz azterlanaren goi-
buru nagusiak adieraziko ditugu. Zoritxarrez, genituen usteetatik oso hurbil
daudenak: aragoiera gutxi erabiltzen da, eta batez ere, herri txikietako adi-
neko hitzunek mintzatzen dute. Belaunaldien arteko transmisioa kinka la-
rrian dago eta irakaskuntzan duen presentzia ia deuseza da.

¹ LLERA RAMO, Francisco José (2001). *Estudio sociolingüístico de las hablas del Alto Aragón*. (Argi-
talpen digitala).

Kontsultagai: [http://lenguasdearagon.org/pdf/publicaciones/Estudio_sociolinguistico.pdf].

Badira, hala ere, bestelako datu baikorrak ere. Estatusaren alorrera jotzen badugu, duela bi hamarkada, herritarren % 30ek zuen aragoieraren berri. Beste askok gaztelaniaren aldaera gisa ulertzen zuten, alegia, Aragoiko herri-hizkerako hitz batzuez osaturiko gaztelaniatzat jotzen zuten aragoiera. Oraingo azterketa honek dio, ordea, biztanleen % 60k aragoiera gaztelaniatik berezitua den hizkuntzatzat daukala. Bada alderik!

Hizkuntza-gaitasunaren alorrean, datu zehatzik ez dago, baina errealitatea irudikatzeko kopuru batzuk aurkeztu dituzte. Aztertu den erabilera handiko esparruan, hamar lagunetik zortzik diote aragoiera ulertzeko gai direla. Kopuru horrek beheraka egiten du beste gaitasunei buruz galdetzen denean. Hitz egiteko gai % 34 da, idazteko, % 29 eta irakurtzeko, % 69. Datu horiek ez dira 2011n egindako erroldatik (Reyes Ánchel, Gimeno Chabier eta beste 2017)² asko aldentzen.

Kopuru zehatzetara bagoaz, aragoierak zenbat hiztun ditu? Azterketa honek 50.000 hiztun inguruko kopurua eskaini digu; hots, aurreko ikerketek adierazten zutena baino kopuru altuagoa. Tamalez, horiek aragoieraz «zerbait» dakiten hiztunak dira, esan nahi da, denek ez dute hura menperatzen, ezta are gutxiago erabiltzen. Beraz, horren jakitun izanik, inkestatuen erantzunoi filtro bikoitza pasa diete ikerlariak: hala, alde batetik aragoiera nagusiki edo gaztelania adina erabiltzen duten hiztunak hautatu dira; eta bestetik, gaztelaniaz idatzitako bi esaldi aragoierara itzultzeko eskatu zaie berriemaileoi. Ondorio gisa, hiztun-kopurua hasierako % 34tik % 16,45era jaistea ebatzi da. Halaber, ikerlariak konturatu dira, aragoieraz gaztelaniaren paretsuan hitz egiten dutela aitortu dutenen artean, badela bi hizkuntzok ongi bereizten ez duen hiztun-kopuru bat, arestian esan bezala, aragoiera eta gaztelania (aragoieraren ukitu batzuekin) elkarrengandik bereizteko gai ez direnak. Datu horiek guztiak aintzat hartuta, aragoieraren hiztun konpetente edo erabatekoak 12.000-24.000 kopuru-tarte horretan daudela aditzera eman digute. Harago joanda, hiztun erabateko horietako

² REYES, Ánchel, GIMENO, Chabier, MONTAÑÉS, Miguel, SOROLLA, Natxo, ESPLUGA, Pep eta MARTÍNEZ, Juan Pablo (2017). *L'aragonés y lo catalán en l'actualitat. Anàlisi d'o Censo de Población y Viviendas de 2011*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza.

Kontsultagai: [<https://zaguan.unizar.es/record/60448?ln=es>].

zeintzuek erabiltzen duten aragoiera lanean, lagunekin, familiarekin... go-goan hartzen badugu, hizkuntza maiztasun nabarmenaz erabiltzen duten hiztunen kopurua askoz txikiagoa da, 3.200-8.500 kopuru-bitartera mugatzerainokoa. Laburbilduz esan dezagun, 2011ko erroldak (Reyes Ánchel, Gimeno Chabier eta beste 2017) aurkezturiko datuen antzekoak direla eta Nagorek³ (2022) eta Llerak (2021) erakutsitako kopuruak baino apur bat handiagoak.

Hizkuntzaren erabilera eskualdeka arakatuz gero, daturik onenak Ribagorzak eskaintzen ditu (ia hiztunen heren bat bertan kokatua da), Cinca Medio (% 18) Jacetania (% 13) eta Somontano (% 13) eskualdeek ere kopuru esanguratsuak dituzte.

Hasieran esana dugu, aragoiera herri txikietan, pertsona adinduek eta testuinguru ez-formaletan erabiltzen dutela. Testuinguru formaletan, harreman profesionaletan, merkataritzan... aragoiera nekez entzuten da, gaztelania dugu jaun eta jabe. Bada, ordea, salbuespen bat: berriemaileen % 10ek herri-administrazioarekin aragoiera erabiltzen dutela diote, batez ere ahozko komunikazioan. Ikertzaileen aburuz, herri-erakundeek horretarako erraztasunak ematen dituztelako gertatzen da hori.

Etorkizuna irudikatzeko orduan, Joshua Fishmanek esandakoa datorkigu gogora. Alegia, hizkuntza bat berreskuratzeko lehen baldintza hizkuntza hori erabiltzen edo gertu duten pertsonen kontzientzia piztea da. Horri begira jartzen bagara, ikerketak nolabaiteko bitasuna azaltzen digu: inkestatu-rikoen % 85ek aragoiera oso gutxi edo ezer ere ez dela erabiltzen dio, baina aragoieraz hitz egiteko gai direnengan arreta jarriz gero, kopurua % 14ra jaisten da. Horrezaz gain, inkestatuen % 70ek aragoierak erabilera zabala goa izan dezan nahi luke. Beraz, hor bada konpromiso-gradu bat, nahiz eta asmo horiek gauzatzeko bakoitza zer egiteko prest dagoen galdetuz gero,

³ NAGORE LAÍN, Francho (2002). *El aragonés hablado en el Alto Aragón: Del bilingüismo diglósico a la sustitución lingüística*, in A.M. Lorenzo Suárez, F. Ramallo Fernández eta X.P. Rodríguez Yáñez (arg.), *Proceedings from the Second International Symposium on Bilingualism*. Vigo: Universidad de Vigo: 967-987.

Kontsultagai: [<http://webs.uvigo.es/ssl/actas2002>].

emaitzak kaskarragoak diren... Horren harira, *Charrando aragonés* liburua-
ren egileek uste dute, hurrengo urteetan beste ikerketa batzuk egin behar
izango direla, oraingo azterketa honek eskaini duen argazkia norantza mu-
gitzen den jakiteko.

Lanaren mugak aipatzeko orduan, ikertzaileek aitortu dute, baliabide
urriak izatearen ondorioz, azterketaren esparrua aragoiera «indartsu» da-
goen eremura, bakar-bakarrik, mugatu dela, eta oso interesgarria litzateke-
la eremu hori Huesca probintzia osora eta Zaragozako iparraldera zabaltzea,
Zaragoza hiria barne. Azken urteotan izan diren barne-migrazioak direla
eta, Aragoiko hiriburuan aragoieraren hiztun-kopuru adierazgarria bizi den
ustea dute.

Era berean, eta hau geure iritzia da, ikerketa honetan 1.200 inkesten
datu kuantitatiboak modu zehatz eta oso ongi egituratuan eskaini dira. Hu-
rringo batean elkarrizketa horietako batzuk argitaratu ere egin litezke, ara-
goieraren hiztunen profila ezagutzeko, batez ere.

Mugak muga, oso ikerketa zorrotza iruditu zaigula erantsi nahi diogu gure
iruzkinari. Lana ugari eginez, orain arte informazioa urria izan duen azter-
keta-eremua osatzen eta aberasten duena, eta geroan etorriko diren ikerke-
ta berriei oinarri edo zoru bikaina jarriko diena.

